

Vědění a modlitba

(Richard Rohr)

Obcházíte moře i zemi, abyste získali jednoho nového věřícího, a když se jím někdo stane, uděláte z něho syna pekla, dvakrát horšího, než jste sami! (Mt 23,15)

Ježíš zde mluví k „ortodoxním“ věřícím, on sám sebe (spolu s proroky) vnímá jako radikálního reformátora náboženství. Jak vypadá zdravé náboženství? Ježíšovo rozlišovací kritérium je jasné: přináší dobré nebo špatné ovoce? (Mt 7,15-20; L 6,43-45)

Vše se odvíjí od představy, kterou máme o Bohu, a o vztahu, který k Bohu máme; pak se náboženství stane tou nejlepším věcí na světě, ale může být i tou nejhorší. Je-li náš vztah k Bohu životodárným, pak téměř vše ostatní ve společnosti bude schopné obnovy, uzdravení a osvícení.

V Bibli je proto důležitá ortodoxie (správné uctívání Boha), které se ale netýká pouhého intelektuálního bytí „v pořádku“, ale především správného vztahu, správné „praxe“ (ortopraxe). **Ježíš důsledně prohlašuje lidi za spasené nebo uzdravené tehdy, mají-li k němu správný vztah. Nikdy je nedusí na jejich věroučných systémech nebo na tom, do které skupiny patří.**

Jsmo-li přesvědčeni, že už jsme všechno pochopili, můžeme být velmi arogantní a příliš zaměřeni na cíl. Víme-li, že jsme zdaleka vše nepochopili, více se snažíme, aby naše jednání bylo vedeno láskou. Ti, kdo poznávají Boha, jsou vždy pokorní, ti, kdo ho nepoznávají, jsou si většinou vždy jisti sami sebou.

Jdeme tedy po **ostří nože, úzkou cestou**. Na jedné straně říkáme, že je velmi důležité mít správné ortodoxní učení o Bohu, ale zároveň si ani na chvíli nemůžeme myslet, že víme o Bohu všechno nebo skoro všechno. Na tomto ostří nože najdeme rovnováhu, kterou Bible nabízí.

Východiskem úvahy jsou slova Heinricha Zimmera (1890-1943): „O těch nejlepších věcech se vůbec nedá mluvit; ty druhotně nejlepší zůstávají téměř vždy nepochopeny; život tak trávíme mluvením o věcech třetího řádu.“ Náboženství je v pokušení – potřebě mluvit o něčem, co je jasné a jednoduché.

Teologie a spiritualita se zabývá těmi nejlepšími věcmi, o kterých se vůbec nedá mluvit, a pokud v nějakém náboženství chybí pokora, začne být domýšlivé, hloupé a pověřivé. O Bohu se dá mluvit jedině pomocí metafor a obrazů. Co je svaté? Je jazykem nepopsatelné. Židé raději odmítnou Boží jméno vyslovit. Teologie se na rozdíl od jiných vědních oborů nemůže vykázat žádným vnějším „důkazem“. To nejlepší, co mohou duchovní spisovatelé napsat, jsou slova serafa: „Svatý, svatý, svatý“ (Iz 6,3), což bychom dnes možná vyjádřili slovy „Úchvatný, uchvatný, uchvatný!“ V 1K 14 se nevyslovitelnost vyjadřovala mluvením v jazycích.

Jazyk dualistický (oheň, síra, moralismus) je tedy jazykem „d'ábelským“, dává pocit něčeho, čeho se lze držet a co staví vše na správné místo. Stává se náhradou za skutečný cíl náboženství, kterým je vždy spojení s Bohem. O nejlepších věcech se mluvit nedá, ty mohou být jen zakoušeny. Chceme-li o nich pak mluvit, můžeme jen „jako v zrcadle“ (1K 13,12).

Ony „téměř nepochopitelné věci“ H. Zimmera na ony „nejlepší věci“ pouze ukazují. Sem patří filosofie, teologie, psychologie či poezie a umění, ale ony všechny, stejně jako Písmo, mohou být špatně chápány. I Ježíš šel touto riskantní cestou, což jej umožňuje vykládat tolika způsoby! (40 tisíc křesťanských denominací).

Ježíš ale nikdy neřekl „Musíte mít pravdu!“, ani to, že mít pravdu je důležité; převážně mluvil o tom, aby člověk byl čestný a pokorný, což je možná jediná vhodná forma pravdivosti.

Dějiny náboženství mluví o naprostém opaku. Mluvili jsme jen o oněch „třetích věcech“, protože jen tam můžeme mít pocit jistoty a pořádku (finance, oblékání, stavby, role...).

Bible jako **celek** našla rovnováhu mezi věděním a nevěděním, mezi používáním slov a jejich pokorným hledáním. „Církevnickví“ ze své definice potřebuje mluvit absolutním způsobem a s naprostou jistotou. Je to pochopitelné, a je-li člověk mladý, potřebuje takto začít. Chce-li ale náboženství být v rovnováze, potřebuje také to, aby se odemykalo zevnitř, což můžeme nazvat mystickou modlitební tradicí („mystický“ od „myein“ – zmlknout, zavřít ústa).

Dva proudy

Udržování vnitřní rovnováhy jako dva duchovní proudy, tradici znalosti a neznalosti, vědění a nevědění. Označme je jako **tmu a světlo**, teologicky **apofatická** („negativní“) cesta, jdoucí mimo slova a obrazy do ticha, a **katafatická** („kladná“) cesta, cesta slov, idejí a obrazů. Jsou potřebné obě, a spolu tvoří nádhernou formu vyššího vědomí, které říkáme **biblická víra**.

Apofatická cesta byla na Západě od reformace a osvícenství málo užívána, vysvětlována a rozvíjena. Náboženství bylo v defenzivě (a je doposud), potřebovalo vysvětlování a jasnost, v pocitu ohrožení vlastní identity.

Světlo a tma má smysl jen ve vzájemném vztahu (1K 15,40-41). I paškál zapalujeme v noci. V umění mnohdy jsou slunce a měsíc znázorňovány jako posvátné symboly.

Sluneční světlo: dává zářivou, dokonalou jasnost a odstraňuje všechny stíny, ale paradoxně vytváří stíny velmi jasně vymezené. Slunečnímu světlu vždy dávala přednost patriarchální náboženství, uctívala oheň, světlo a posvátný řád.

Lunární světlo je mnohem subtilnější. Víc vyjasňuje, míň ohrožuje; sluneční světlo je někdy příliš ostré a oslepuje. Již na počátku, kdy Bůh oddělil světlo od tmy, jsme varováni, že nemůžeme naprosto oddělit světlo od tmy, samy o sobě totiž nemají žádný smysl. Gn 1,4-5 výstižně pojmenovává **částečné dobro**, uvnitř kterého existuje celé stvoření. Lucifer znamená „Nosič světla“, a tedy považovat se za naprosté světlo je démonické.

Všechny věci na zemi jsou směsí světla a tmy, „jenom Bůh je dobrý“ (Mk 10,18). I dobré věci tohoto světa jsou vystaveny nedokonalosti, zranitelnosti a rozkladu, neboť „všechno, co se pod sluncem děje, je pomíjivost a honba za větrem“ (Kaz 1,14); to je podstata hmotné skutečnosti a je nepřijemné si to připustit.

Sice stojíme za papežským učením, které je brilantní, ale kdo by na základě papežských encyklik konvertoval? Ježíšova podobenství a aforismy jsou obvykle nepřímé, jenom naznačují, jsou vystaveny nepochopení a zneužití. Ježíš je mnohem více „lunárním“ učitelem, trpělivý vůči tmě a růstu (Mk 4,27).

V lidských dějinách byly poezie a náboženství prakticky totožné. Poezie byla jediným dostatečně vhodným jazykem pro náboženství. Poezie se nesnaží definovat zkušenost, nýbrž ji zprostředkovat (stejně tak i liturgie). Snaží se probudit naše vlastní vidění, slyšení a poznávání. Nenabízí závěry, ale učí postupu, jak k poznání dojít. Příliš nevysvětluje a otevírá nás k úžasu. Ježíš to dělá podobně, zvláště podobnostvými (srov. Mt 13,13.51-52). Proto dlouhou dobu jazykem náboženství byla poezie, aforismy a posvátné příběhy, nikdy pouze próza nebo přímé učení.

Poušť a vrchol hory

Biblickými metaforami pro spiritualitu tmy může být jeskyně, exodus, exil, břicho velryby. Spiritualitu světla může reprezentovat obraz hory (Sinaj, Choreb, Tábor, hora blahoslavenství, nebo apokalyptika knih Ez, Dn, Zj).

Pro naše účely postavíme vedle sebe obraz vrcholu hory a pouště, dvou různých metafor pro velké tajemství. Tradice hory vyjadřuje přítomnost, mluvení, poznávání. Tradice pouště vyjadřuje nepřítomnost, mlčení, nevědění. „Ohnivý sloup v noci a oblačný sloup ve dne“ (Ex 13,21-22) jsou oba dobří průvodci, ale ne jeden bez druhého!

Poznání a nevědění je krásně integrováno ve dvou paralelách v Písmu: Mojžíš na hoře Sinaj, Ježíš na hoře Proměnění. Bůh na Sinaji je určitým způsobem zřetelný, a přitom přebývá v husté temnotě, Ex 20,21; Ex 33,21-23. Ježíš na hoře Proměnění (Mk 9,2-8 par) se ukazuje v zářivém světle, ale zároveň mrak toto světlo zahaluje. Epifanie je současně světlo a tma, poznatelnost i nepoznatelnost, odhalení i neodhalení. Ježíš pak přikazuje o této „nejlepší věci“ mlčet, posvátnost a tajemství této zkušenosti je nutno uchovat. Protestanté většinou k této apofatické kontemplativní mystické tradici nemají přístup, katolíci naopak o plnosti své tradice nemají ani ponětí a opakovaně kladou důraz na světlo, pořádek a jistotu.

Dnešní zmatek

Na jedné straně přebytek informací, které nejsme schopni zpracovat. Na druhé straně proto požadavek jistoty, který využívá náboženský fundamentalismus. **Fundamentalistický způsob myšlení má natolik rád odpovědi a vysvětlení, že si záměrně nevšímá toho, jak dějiny k těmto vysvětlením dospěly, nebo jak samoúčelná tato vysvětlení obvykle jsou.** Uspokojivá nepravda je nám příjemnější než neuspokojivá pravda.

Velká spiritualita hledá rovnováhu mezi protiklady. Jestliže se příliš přikloníme na jednu stranu, budeme příliš spravedliví nebo příliš skeptičtí. Jde o to najít pravý střed. Lidský zmatek nevyřešíme falešným předstíráním, že jsme všude uklidili, ale tím, že budeme učit lidi **poctivě a pokorně hledat způsob jejich vlastního poznávání a naslouchání** (modlitbou, jak uvidíme). **Jen tak člověk dojde k moudrosti svým vlastním způsobem, kdy autorita bude ukotvena vnitřní autoritou.**

Pavel (Ř 10,6-8) „Neříkej si u sebe: Kdo vystoupí do nebe?“ – aby totiž Krista přivedl dolů. Tajemství vtělení spočívá v přivedení Boha na zem jednou provždy. Jestliže převládá náboženský postoj, kdy Bůh je nahoře a my dole, vytváří se velmi pasivní křesťanství, které je na této pasivitě závislé a zároveň se projevuje pasivně agresivním způsobem.

Bůh tuto trhlinu překonal (Dt 30,11-14). Židovsko-křesťanská tradice neměla být jednosměrnou záležitostí „shora dolů“, ale **organickým setkáním mezi oním vnitřním**

Vědoucím, k němuž je možno se přiblížit v modlitbě, a vnějším Vědoucím, kterého bychom mohli nazvat Písmo a tradice.

Modlitba jako proces

Dvěma cestám vědění a nevědění se učíme prostřednictvím modlitby, a to jak modlitby, vyjádřené slovy (např. Otčenáš), tak modlitby beze slov (Mt 6,7; Mk 1,35). V katolické tradici převládla spousta modliteb slovy (breviář, eucharistie, růženec atd.), o to víc je třeba tyto modlitby vyvážit tichou modlitbou, kontemplací (staré církevní učení o kontemplaci vyvedl znovu na světlo teprve Thomas Merton ve 20. století).

„Nikomu o tom neříkejte“

Ježíšovo varování „nikomu o tom neříkejte“ se v biblistice vysvětluje jako tzv. mesiášské tajemství.

V duchovním smyslu lze tato slova chápat i takto: nemluvte o těchto věcech, dokud neprojdete tajemstvím proměnění od falešného já k pravému já, protože jinak budete svoji zkušenost téměř vždy zneužívat a chybně interpretovat (např. o mužské iniciaci podle R. Rohra její účastníci nemají mluvit; mimo její kontext budou vždy nepochopeni nebo zesměšněni). Skutečný význam Ježíše a jeho zázraků je **vnitřní proměnění**.

Jakmile poprvé vyslovíme „jaké to je“, takové to už zůstane, a to i v naší mysli. Ježíš říká „nemluvte o tom“ (a možná proto ani nic nenapsal..., udělali bychom z toho dogma, namísto aby se to stalo naší vnitřní zkušeností). Židovství, křesťanství a islám na sebe vzaly velké riziko, když svoji zkušenost vložily do slov.

Bůh vzal na sebe ještě větší riziko svým vtělením, Slovo se stalo tělem (J 1,14). Cena, kterou jsme za to zaplatili, je ta, že jsme ze slov udělali modlu a monoteistická náboženství se stala nejméně tolerantními. Každé z nich trvá na svém nároku na absolutní pravdu **ve formě slov**, zatímco Ježíš si nárokoval pravdivost kvůli své osobě (J 14,6), své přítomnosti (J 6,35 aj.), své schopnosti se podílet na dokonalé Boží lásce (J 17,21-22). Rozhodující je **zkušenost s Boží přítomností**, ne shoda ve slovech a formách. Ježíš nám dává **svoji vzkříšenou přítomnost jako „cestu, pravdu a život“**. Formy a slova jsou důležitá, ale na Boha mohou pouze ukazovat.

Pouze promodlené, kontemplativní (nikoli černobílé) myšlení je schopno dojít k oněm hlubším smyslům. Je jen jeden další moment, kdy jsme schopni vystoupit z dualistického myšlení – období tmy, zármutku a ztráty. A tak **modlitba a utrpení jsou dvě hlavní cesty proměny člověka**, teprve tehdy čteme Písmo s „obřezaným srdcem“ (Dt 10,16; Jr 4,4) a nasloucháme mu s „obřezanýma ušima“ (Jr 6,10).

Modloslužebnictví slov

„Doslovná biblistika“ se domnívá, že věci pochopila. Ve skutečnosti se často mýjí s hlubokými a niternými projevy Ducha, poselstvími, která vyvěrají z nevědomí, nebo jsou často psána **mezi řádky** (jako v lidské konverzaci). Je dnes zjištěno, že 2/3 toho, co se sděluje, je sdělováno kontextem a neverbálními sděleními. Fundamentalismus vždy kontext ignoruje, stejně jako ignoruje literární druhy Bible.

K Písmu je třeba přistupovat s pokorou a trpělivostí, oprostít se od vlastních představ, dovolit Duchu, aby nám odkryl hlubší smysl Písma, jinak slyšíme jen to, s čím souhlasíme, nebo co jsme se již předem rozhodli v Písmu najít (srov. 1K 2,13).

Určité pravdy potřebují světlo, které objevíme jedině prostřednictvím tmy, v liminárních momentech utrpení, zrození, smrti; nemůžeme se k nim dostat pouhým čtením knih. Existují pravdy, které je možno pochopit jedině tehdy, jsme-li dostatečně vyprázdněni ode všeho, dostatečně připraven, zmateni, destabilizováni.

Ježíš k nám přišel v převleku našeho vlastního života. Učil, co bylo reálné, a co reálné nebylo, a to prostřednictvím příběhů, podobností a konkrétních příkladů, a nikoli systematické teologie. Byla to mnohem více „cesta tmy“ než „cesta světla“; konkrétnosti nás otevírají pro věci univerzální (jak tomu dobře rozumí básníci). „**Tady a teď**“ nás **aktuálně nechává duchovně vstoupit do prostoru „vždy a všude“, mnohem více než ideje.**

Inkarnace je vždy konkrétní, tady a teď, stejně jako **tento** chléb a **toto** víno, a jako Ježíš v **jediném** skrytém okamžiku dějin. Již se nebudeme moci zamilovat do abstrakcí, ale jenom do konkrétních lidí, v konkrétních situacích, a do osobního Boha (J 1,13-18).

Cesta oklikou přes „pustinu“

Ex 13,17-18. Cesta oklikou ukazuje, že skutečným cílem nebylo se dostat na určité místo, nýbrž byla ním cesta sama, skrze zkoušky, přírodu a vztahy, vždy tři kroky vpřed a dva kroky vzad.

To, jakým způsobem se někam dostáváme, určuje zároveň, kam se dostaneme – a jací se tam dostaneme. Cesta víry vytváří lid víry. Nelze lidem nabídnout závěry, aniž by prošli touto cestou, jinak tyto závěry použijí jako náhradu za samotnou cestu. Tak se to v náboženství často děje - **obal se stává náhražkou za obsah.**

Židovský národ neměl v dějinách žádnou ochranu, jediné, co měli, byl Bůh (neměli žádné mytologie, ideologie, odpovědi; Bůh je vedl do exodu i do exilu, a právě uprostřed politiky, ekonomiky, kultury a utrpení se budou setkávat s Hospodinem; jediné absolutno, které měli, byl On sám).

Rainer Albertz a Walter Brueggemann tvrdí, že **ve Starém zákoně není žádné konzistentní schéma pro pravdu nebo cestu k pravdě, a že text sám je neustále pluralistický.** A tak největším Božím spojencem je skutečnost sama, to, co je (Ř 1,20).

Pouze ti, kdo nejprve žili a milovali, trpěli a zakoušeli neúspěchy, a znovu žili a milovali, jsou schopni Písmo číst způsobem, který je pokorný, inkluzivní, který je nakonec prospěšný a přinášející ovoce. Jestliže Písmo čte člověk, který nebyl iniciován životem, upraví si ho vždy na rozumovou záležitost. Písmo se mu stane souborem předpisů, namísto aby se stalo opravdovým popisem toho, co je a co není skutečné.

Nejlepší to bylo na počátku

Jedná se o vyslovování jména Božího nadarmo (Ex 20,7). Jen Bůh může své jméno vyslovit (Ex 3,14), my jeho jméno vždy omezíme do naší představy. Vyslovit Boží jméno znamená ho znevážit.

JHWH, souhlásky Božího jména, jsou skvělým pokusem napodobit lidské dýchání (JH vdech, WH výdech). (Samohlásky jsou projevem dechu a Ducha, který dává Bůh). Věčné Boží tajemství není možno ani uchvátit, ani ovládnout, je možné je pouze přijmout a vyjadřovat s takovou svobodou, s jakou dýcháme. Dýchání je jedinou věcí, kterou děláme od svého zrození až do smrti. Bůh je přístupný a dosažitelný jako náš vlastní dech, a žádné náboženství to nebude schopno rozdělit, ovládnout, ani nebude schopno rozhodovat o tom, kdo to dostane.

Ježíš po zmrtvýchvstání dechne na apoštoly (J 20,22), definitivně jim přislubuje Ducha a tento Duch se nabízí jako pravý dech života! Bůh je zkušeností, která je dostatečně široká a hluboká k tomu, aby nám umožnila uchovat si všechnu naši ostatní zkušenost. Tak rozsáhlý prostor budeme vnímat spíše jako nevědění, než vědění, ale bude to nabízet mnohem hlubší jistotu než cokoli, co jsme pochopili svým vlastním rozumem. Je to paradox, a lidé ho nazývají poznáváním vírou.

Inspirovaný text Písma ví, že se o nejlepších věcech nemůže, nemá mluvit, a že **poselství nachází své vyvrcholení v dechu vzkříšeného Ježíše, což je právě Ježíš, osvobozený od prostoru a času, a přitom jakýmsi způsobem setrvávající v lidském těle.** „Prostě dýchejte, s plným vědomím a bez odporu, a poznáte, co potřebujete znát.“